

Pieter Slaman, *De Glazen Toren. De Leidse universiteit 1970-2020* (Amsterdam: Prometheus, 2021, 224 pp., ISBN 978 90 446 4730 3).

In 2021 rondde emeritus-hoogleraar Willem Otterspeer zijn *Groepsportret met Dame* af, een vierdelige boekenreeks die de Leidse universiteitsgeschiedenis van 1575 tot 1975 belicht. Het onderzoek naar de meest recente periode liet hij over aan zijn voormalige promovendus, de Leidse onderwijs- en beleidshistoricus Pieter Slaman.¹

Na de aanzienlijke schaalvergroting van het universitaire landschap vond er tijdens de tumultueuze jaren 1970 een volgende ingrijpende transformatie van het Nederlandse universiteitswezen plaats. *De Glazen Toren* vangt aan in een periode van studentenrevolte, scherpe maatschappijkritiek en de komst van een meer democratisch universiteitsbestuur. De ivoren toren moest zich openstellen voor de buitenwereld en ‘transparant als glas worden’ (9). Dit vertaalde zich onder meer in de toenemende dienstbaarheid van de universiteit, de verdere sociale diversificatie van de studentengemeenschap en in een antiautoritaire campusarchitectuur.

Aan het einde van de twintigste eeuw bleek het transparante glas ook breekbaar en koel te zijn. Net als in andere westerse landen kregen universiteiten in Nederland een grotere bestuurlijke vrijheid, wat gepaard ging met meer verantwoordelijkheden. Dit leidde ertoe dat het universitaire bedrijf intensiever moest presteren om zich staande te kunnen houden in een competitief academisch landschap, iets waar de Leidse universiteit jaren voordien trachtte op te anticiperen. De Nederlandse wetgever verhief valorisatie tot een centrale doelstelling van het universitaire onderwijs en onderzoek. De hoge druk die dit bij het personeel en de studenten veroorzaakte, creëerde bijgevolg barsten in de zakelijke glazen toren. Het leidde ook tot contradictorische toestanden, zoals de sterke nadruk op het aantal publicaties in *high impact journals* die de wetenschapscommunicatie naar het brede publiek terug ondermijnde.

Slaman kadert de historie van de instelling telkens in de bredere geschiedenis van het Nederlandse universiteitsgebeuren.² Hij knoopt deze universiteitsgeschiedenis uiteindelijk aan bij de actualiteit. Hierdoor raken we als lezer vertrouwd met de meest recente episode binnen deze Leidse geschiedenis en krijgen we meer inzicht in de totstandkoming van het huidige universiteitsbestel dat, net als in de voorgaande periodes, zijn eigen karakteristieken heeft. De auteur blikt op verschillende momenten ook vooruit. De coronacrisis die het universitaire leven op zijn kop zette, vormt bijvoorbeeld een nieuw kantelpunt. Zo zorgde deze ongewone situatie voor een stroomversnelling in de digitalisering van onderwijs en allerlei andere

bijeenkomsten, wat ertoe leidde dat studenten en personeel niet langer gebonden zijn aan de fysieke campus. Dit doet nadenken over de universiteit van de toekomst waar ontmoetingsplaatsen van belang blijven, maar waar evenzeer digitale tools couranter ingezet kunnen worden.

Soortgelijk hedendaags onderwijshistorisch onderzoek maakt het voor Slaman mogelijk om gebruik te maken van bronnen waar Otterspeer minder de mogelijkheid toe had, waaronder interviews met onderwijsbestuurders en oud-rectoren als Loek Vredevoogd, Job Cohen, Paul van der Heijden of Douwe Breimer. De onuitputtelijke hoeveelheid aan bronnenmateriaal – een van de vele uitdagingen voor contemporaine universiteitshistorici – vormt daarbij de keerzijde van de medaille. De auteur weet hierin een rationele balans te vinden. Naast het archiefmateriaal waar de Universiteit Leiden over beschikt, raadpleegde Slaman verder een verscheidenheid aan periodieke uitgaven, websites, gepubliceerde toespraken, getuigenissen, onderzoeksrapporten en meer.

De benadering van de Leidse geschiedenis vanuit een breder perspectief, met de ambitie te begrijpen welke impact de vele maatschappelijke en wettelijke verschuivingen op de instelling hadden, maakt het boek eveneens relevant voor lezers die geen directe band met deze universiteit hebben. Slaman had daarbij wel nadrukkelijker andere Nederlandse universiteiten mogen vergelijken met de Leidse. Zijn analyse wekt te vaak de suggestie dat die universiteiten over de gehele lijn de algemene ontwikkelingen volgden waar de auteur het verhaal van Leiden aan toetst. De individuele instellingen komen evenwel explicieter aan bod in het zesde hoofdstuk, dat handelt over de unieke identiteit van de Leidse universiteit. Deze hing volgens Slaman af van een paar vaste ingrediënten: ‘een stevig zelfvertrouwen, traditie, een nadruk op het vrije onderzoek, een burgerlijke moraal met duidelijk liberale trekken en een vergaande tolerantie voor afwijkende meningen’ (182).

Als auteur heeft Slaman een eigen opzet en stilistische signatuur. Zo ruilt hij Otterspeers aanpak om af te wisselen tussen chronologische en thematische hoofdstukken in voor een strak thematische structuur. Daarbij deelt hij het verhaal van de Leidse universiteit op in zes centrale bouwstenen: onderzoek, onderwijzen, studeren, besturen, bouwen en identificeren. Op die manier wil hij doorheen de schotten binnen de universiteit kijken om de nadruk te leggen op wat de universitaire gemeenschap met elkaar

1 Willem Otterspeer, *Groepsportret met Dame. De strategie van de aanpassing, de Leidse universiteit 1876-1975* (Amsterdam 2021) 9-11.

2 Verschillende aspecten van deze algemene ontwikkeling komen eveneens aan bod in eerdere publicaties van Slaman en in werken als Jorrit Smit, ‘Geen waardevrij bolwerk van de vrijheid

meer. De “identiteitscrisis” van de Universiteit Leiden in de jaren 1970’, in: Leen Dorsman en Peter Jan Knegtman (reds.), *Universiteit en identiteit. Over samenwerking, concurrentie en taakverdeling tussen de Nederlandse universiteiten* xiv (Hilversum 2017) 47-69.

deelde, namelijk: ‘een gezamenlijke beleving van veranderingen, reacties vanuit gedeelde waarden en een groepsidentiteit die steeds een nieuwe invulling kreeg’ (12). Hierbij stelt zich de vraag of een dergelijk heterogene gemeenschap wel echt kan beschikken over een gedeelde identiteit en collectieve waarden. In het boek toont Slaman bovendien zelf meermaals aan hoe het universiteitsgebeuren gekenmerkt wordt door tegenstrijdige belangen en divergerende visies.

Zijn keuze om het verhaal onder te verdelen in thema’s is zeker te verantwoorden, al zal deze aanpak niet iedereen bekoren. De lezer herbeleeft namelijk elke periode in ieder hoofdstuk, weliswaar telkens vanuit een andere invalshoek. Tegelijk veroorzaakt dit een versnippering waarbij het zicht op de algemene evolutie minder duidelijk is dan bij een meer klassieke chronologische indeling, wat Slaman enigszins weet te compenseren in het slothoofdstuk waarin hij de voornaamste ontwikkelingen samenvat. Bij een veelomvattende geschiedenis als deze is het gewoonweg weinig haalbaar om een naadloos narratief te construeren.

In de inleiding stelt Slaman dat de nadruk op de instelling als geheel weinig ruimte laat om af te dwalen naar de vele verhalen van de ontelbare actoren en geledingen. Doorheen het boek blijft de focus op de meest relevante ontwikkelingen behouden. De auteur weet zijn relaas aanschouwelijk te maken door er sprekende anekdotes in te verwerken. Dit is eveneens noodzakelijk om bloed te geven aan deze institutionele geschiedenis. De universiteit blijft namelijk een gemeenschap van en door denkende en handelende individuen.

Slaman slaagt erin om deze eeuwenlange Leidse historie in schoonheid af te ronden. De oudste universiteit van Nederland kan voortaan trots verwijzen naar *Groepsportret met Dame* door Otterspeer en *De Glazen Toren* door Slaman die vakkundig en breedvoerig haar institutionele geschiedenis uiteenzetten.

Alexia Coussement, Universiteit Antwerpen